

Серж Мінскевіч

Мінск

Заўвагі да перакладаў ў Беларусі СХХХVIII санета Франчэска Петраркі

Першым перакладчыкам санета ў Беларусі і ва Украіне лічыцца Мялецій Смятрыцкі. Ён пераклаў санет СХХХVIII Франчэска Петраркі. Насамрэч былі зроблены два пераклады гэтага твору на дзве літаратурныя мовы Рэчы Паспалітай – польскую і лацінскую, і змешчаныя ў яго знакамітай кнізе “Трэнас” (поўная назва – “Трэнас, то бок Лямант усходняй царквы”, выдадзеная пад псеўданімам Тэафіл Арталог). Гэты факт разглядае У. Кароткі ў сваёй кнізе “Творческий путь Мелетия Смотрицкого”¹. Польская даследчыца Я. Мішальска дапускае, што абодва пераклады, як лацінскі так і польскі, мог выканаць М. Смятрыцкі: *Sonet pojawia się najpierw w przekładzie łacińskim Heronymusa Mariusa (Massariusa), a następnie w wersji Smotryckiego...*² (Санет паявіўся найперш ў лацінскім перакладзе Геранімуса Марыуса (Масарыуса), а потым у версіі Смятрыцкага). Фактычна, у М. Смятрыцкага быў асобны варыянт лацінскага перакладу. М. Мартысевіч, якая таксама пра гэта ўзгадвае, не настолькі катэгарычная ў сваім сцверджанні: *Часам узнікнення санета ў літаратуры Беларусі можна лічыць пачатак XVII ст., бо ў 1610 г. Мялецій Смятрыцкі змясціў у сваім “Трэнасе” пераклад аднаго з санетаў Петраркі на польскую і лацінскую мовы*³,

¹ В. Короткий, *Творческий путь Мелетия Смотрицкого*, Мінск 1987.

² J. Mieszalska, *Sonet w Polsce od XVI do początków XIX wieku a przekłady z języka włoskiego*, “Italica Wratislaviensis” 2010, № 3, s. 25.

³ М. Мартысевіч, *Маргінальныя жанры вершу ў сучаснай беларускай паэзіі: эксперыментальны санет*, http://bk.baj.by/lekcyji/litaratura/martysievicz_02.htm, дата доступу 16/09/12.

– падкрэслім толькі “змясціў”, а не пераклаў. Сапраўды, у той час публікацыя ў кнізе непадпісанага перакладу не азначала, што перастварэнне належыць пяру аўтара кнігі, бо аўтар мог выкарыстоўваць і невядомую крыніцу, якая да нас не дайшла. Ускосна пра гэта гаворыць той факт, што ў лацінамоўным і польскамоўным варыянтах перакладу розная колькасць радкоў, у лацінамоўным – 14, а ў польскамоўным – 10. Калі абодва пераклады рабіў адзін аўтар, то чаму ён не зрабіў гэта дакладна?

Узнікае дзве версіі:

- 1) Сматрыцькі зрабіў пераклад на польскую мову, а лацінскі пераклад, як гатовы верш, узяў з невядомай крыніцы і толькі апублікаваў у сваёй кнізе, як свайго кшталту падрадкоўнік;
- 2) Сматрыцькі зрабіў два пераклады – на лацінскую мову і на польскую мову, аднак апошнія радкі, з нейкіх прычын апусціў. Напачатку ішоў лацінскі пераклад, затым польскі:

Roma fons aerumnarum, domus irae, plena furoris,
 Errorum ludus, sectarum mobile templum,
 Roma quidem fueras, nunc es babylonia fallax
 Exqua tot luctus, genuitusque feruntur in orbem,
 O fraudum mater, carcerque teterrimus irae
 Carnificina boni sed iniqui sedula nutrix
 Vivorum infernus, miraculum insigne futurum.
 Si nunquam contra te Christi faeviat ira,
 Casta in pauperie tua sunt fundamina iacta
 Sed modo fundantes oppugnans carnibus altis
 Quid nam frontes habes meretrix; quo niteris audax,
 Spes in adulteriis; Spes est in divite cista.
 Non igitur redeat te Constantinus adaugens
 Protinus ac miserum qui sustinet ausserat orbem.

Rzymie, źródło nieszczęścia, // domie gniewu pełny,	A
Szkoła błędów, herezji // kościele odmienny.	A
Rzymem byłeś, a teraz // jesteś Babylonem	B
Stąd tak wiele kłopotów // płynie w każdą stronę.	B
O miasto zdrad, o dobrych // okrutne więzienie	C
A złych tarczo i wdzięczne // nader opatrzenie.	C
Żywych piekło. Dziw będzie // wielki niesłychany,	D
Jeśli Cię w swym nie zetrze // gniewie Pan nad Pany.	D
W ubóstwie fundowane, // w pokorze, w czystości	E
Teraz wszystko to tłumisz // rogiem swej twardości ⁴ .	E

⁴ J. Mieszalska, *Sonet w Polsce od XVI do początków XIX wieku a przekłady z języka włoskiego*, s. 25–26.

Ядвіга Мішальска параўноўвае публікацыю Смятрыцкага з публікацыяй урыўкаў перакладу з таго ж самага санета, таксама зробленыя на лацінскую і на польскую мову кальвінісцкім пісьменнікам Кшыштафам Краінскім, які, як і Мялецій Смятрыцкі, крытыкаваў папскі прастол, толькі, безумоўна, са свайго пункту гледжання. У кнізе “*Postylli kościoła powszechnego*” (“Тлумачэнні ўсеагульнага касцёлу”), выдзенай на год пазней “Трэнаса” – у 1611 годзе, ён надрукаваў шэсць радкоў з санета СХХХVІІІ Франчэска Петраркі наступным чынам:

O fons dolorum, domicilium irarum
Schola errorum, templum haereseum
Olim Roma nunc Babylon falsa et nequam
Nide prodigionum in quo latitant
Quaecunqae; mala per orbem terrarum
hodie sparguntur.

O źródło żalości, domie gniewów wielkich,
Szkoło błędów, kościele sekt kacerskich wszelkich,
Przedtym Rzym, a teraz Babylon fałeczny
A we wszelką złość prawie dostateczny,
Gniazdo zdrad, w którym się wylągnione tają
Te złości, które po wszem świecie latają⁵.

Заўважна, што Мялецій Смятрыцкі больш увагі надае форме перакладу. Лацінскія радкі – рытмізаваныя, а вось польскі пераклад адпавядае канонам тагачаснага верша. Ён створаны дакладным сілабічным трынаццаціскладовікам з цэзурай (паводле польскай тэрміналогіі “срэдняўкай”) пасля сёмага складу (для нагляднасці ў дадзеным тэксце яна абазначаецца як //). Пасля гэтым памерам будуць пісаць санеты наступныя пакаленні паэтаў. Напрыклад, усе санеты Міцкевіча напісаны менавіта сілабічным трынаццаціскладовікам з цэзурай пасля сёмага складу.

А ў К. Краінскага радкі як лацінскія, так і польскія неўпарадкаваныя. Яго польскамоўны пераклад выкананы вольнай сілабікай, дзе толькі наяўнасць парнай рыфмы дазваляе залічыць гэты пераклад да паэтычнага. Парную рыфмоўку выкарыстоўвае і Смятрыцкі – для тагачаснага высокага стылю гэта была норма. Рыфма павінна была быць чутна як мага бліжэй, што з’яўлялася сігналам, маўляў, гэта менавіта паэтычнае, высокастылёвае, а не праязічнае (звычайнае, будзённае) выказванне. З іншага боку, верш з “карункамі” рыфм мог падацца

⁵ Тамсама, с. 26–27.

для польскамоўнага чытача перагружаным і адцягнуць яго ўвагу ад зместу. Зважаючы на гэта і Мялецій Смятрыцкі, і Кшыштаф Краінскі “выроўніваюць” (“выпрасоўваюць”) рыфменны малюнак арыгіналу, прытасоўваючы яго пад патрабаванні версіфікацыйнай сістэмы, што склалася ў Рэчы Паспалітай напачатку XVII стагоддзя. Арыгінальны тэкст Пётраркі, напісаны амаль за дзвесце пяцьдзясят гадоў да прыведзеных вышэй перакладаў, выглядае наступным чынам:

CXXXVIII

Fontana di dolore, albergo d'ira,	A
scola d'errori, et templo d'eresia,	B
gia Roma, or Babilonia falsa et ria,	B
per cui tanto si piange et si sospira;	A
o fucina d'inganni, o pregon dira,	A
ove 'l ben more, e 'l mal si nutre et cria,	B
di vivi inferno, un gran miracol fia	B
se Cristo teco alfine non s'adira.	A
Fondata in casta et humil povertate,	C
contra' tuoi fondatori alzi le corna,	D
putta sfacciata: et dove ai posto spene?	E
Ne gli adulteri tuoi? ne le mal nate	C
richezze tante? Or Constantin non torna;	D
ma tolga il mondo tristo che 'l sostiene. ⁶	E

⁶ CXXXVIII

Выток смутку, дом гневу,
школа памылак і храм ерасі,
быў Рымам, цяпер Вавілон падману,
адкуль прыходзяць столькі слёз і ўздыхаў:

О кузня хлусні, о турма,
дзе дабро памірае, і зло гадуецца,
існае пекла, цудам было, калі б Хрыстос
не разгневаўся б на вас у рэшце рэшт.

Заснаваная ў пнатлівай і сціплай беднаце,
бессаромная блудніца, ты паднімаеш рогі
супраць сваіх заснавальнікаў: дзе твая надзея?

У вашай распусце? Альбо ў зле, народжаным
ад такога багацця? Канстанцін не вернецца:
але прыме іх сумны свет, што стварае іх.

(падрадкоўнік наш, – С. М., зроблены пры выкарыстанні падрадкоўніка Э. С. Клайн: Petrarch, F <http://www.poetryintranslation.com/PITBR/Italian/PetrarchCanzoniere123-183.htm> дата доступу 29/08/15).

Перад намі класічны санет, паводле малюнку рыфмы. А паводле арганізацыі тэрцэтаў, дзе выкарыстоўваецца тры рыфмы, яго можна залічыць да “наватарскага” (для свайго часу) італьянскага санета, які пасля стане ўзорам для класіцыстычнага французскага санета. Што датычыць лацінамоўнага перакладу, то ў гэтым выпадку рыфма не мае значэння, бо лацінская версіфікацыйная сістэма яе не патрабуе. А вось у тагачаснай польскай сістэме вершаскладання рыфма павінна быць хутка ўлоўленая вухам успрымальніка. Таму малюнак рыфмы, пра што згадвалася вышэй, перабудоўваюць абодва перакладчыкі і замест санетнага выкшталцонага арнаменту падаюць просты, але “даходлівы”:

abba abba cde cde
aabb ccdd ee...

Апрача таго, выразна праяўляецца залежнасць перакладу ад мэты выбару абранага твору, дзе яго змест дамінуе над яго сукупнымі вартасцямі. Перавага сэнсавага над мастацка-эстэтычным. Асабліва гэта заўважаецца ў К. Краінскага. Ён адабраў для перакладу шэсць першых радкоў – самых выкрывальніцкіх і гнеўных, адносна папскага Рыму. У параўнанні з перакладам М. Сматрыцкага, радкі пісьменніка-кальвініста гучаць больш злосна:

Рым – гэта выток жалю, дом вялікіх сварак,
Школа аблуд, царква ўсіх катавальных сектаў...

Безумоўна, фарбы нашмат згушчаныя ў параўнанні з арыгіналам, дзе

Рым – гэта выток смутку, дом гневу,
Школа памылак і храм ерасі...

Пераклад Мялеція Сматрыцкага, відавочна, бліжэйшы да арыгіналу:

Рым – гэта выток няшчасця, дом поўны гневу,
Школа аблуд і зменлівы касцёл ерасі...

Аднак таксама тон болей выкрывальніцкі, чым у Петраркі. Лірычнаму герою італьянскага санета скрушна назіраць, што сталася з папскай курыяй, якая калісьці была ўзорам цнатлівасці і чысціні, а пераўтварылася ў Вавілон. У перакладчыкаў гэта зрушана на другі

план, а збольшага ўвага надаецца выкрывальніцтву, абвінавачванню. Радкі, дзе ў арыгінале лірычны герой задумваецца, а ў чым жа надзея Рыму (рымска-каталіцкай царквы) на выратаванне – К. Краінскі апускае. Увогуле, ён абрывае свой пераклад на самым кульмінацыйным моманце:

[Рым] – гняздо здрадаў, у якім ужо выгадаваныя таяцца
ўсе дрэнныя рэчы, якія разлятаюцца па ўсім свеце...

Хаця ў арыгінале:

[Рым] – кузня падману, турма,
дзе памірае дабро і гадуецца зло....

Пісьменнік-кальвініст дае волю фантазіі, гіпербалізуе зло, што ідзе ад папскага прастола, змяніўшы нават метафары. М. Смятрыцкі ў гэтым месцы санета таксама не стрымлівае свае эмоцыі, хаця, усё-такі, стараецца не адыходзіць далёка ад першаўзору:

[Рым] – горад здрадаў, для добрых – жахлівая вязніца,
А для дрэнных – шчыт і ўдзячная разнастайная падмога.

Ужо ў першым перакладзе санета ў Беларусі заўважаецца маніпуляцыя арыгінальным тэкстам. З дапамогай нюансаў у семантыцы сінанімічных слоў, гіпербалізацыі, расстаноўкі акцэнтаў у перакладным тэксце дасягаецца жаданы перакладчыкам (альбо ў выніку цэнзуры ці самацэнзуры, як будзе ў наступных стагоддзях) эфект прапаганды сваіх уласных ці навязаных з боку поглядаў, якіх, вядома, у арыгінале не было. У прынцыпе, можна пагадзіцца з Ядвігай Мішальскай, якая адзначае: *Tłumaczy nie interesowały zresztą poetyckie aspekty tekstu... Potraktowali wiersz czysto instrumentalnie. Dla obu pisarzy istotny był temat sonetu i nie wahali się go wykorzystać w funkcji polemicznej i politycznej*⁷.

Як вядома санет СХХХVIII Петраркі ўключаны ў “Канцаньере” – “Кнігу песень”, якая складаецца з 317 санетаў, 29 канцон, а таксама секстын, мадрыгалаў і балад. Аўтар пакінуў 9 варыянтаў свайго збору італьянскіх вершаў. Першы адносіцца да 1336–1338 гадоў. Петрарка перапісаў дваццаць пяць вершаў, стварыў збор “накідаў” (“*Regum vulgarium fragmenta*”). У 1342–1347 гадах ён перапісаў і ўпарадкаваў

⁷ J. Mieszalska, *Sonet w Polsce od XVI do początków XIX wieku a przekłady z języka włoskiego*, s. 27.

вершы, пры гэтым пакінуў месца для іншых твораў, ужо напісаных, але яшчэ да канца не адшліфаваных. М. Тамашэўскі адзначае: *Па сутнасці гэта была першая рэдакцыя будучага “Канцаньерэ”, папарадкаваная тэме ўзвышанага каханьня і прагі паэтычнай нейміручасці*⁸. Наступны варыянт быў зроблены рукой аўтара паміж 1347 і 1350 гадамі. Гэтым разам сярод мілосных вершаў знаходзіцца месца творам на рэлігійную тэму, развагам над жыццёвай сумятнёю і смерцю. Упершыню вершы падзелены на дзве часткі “На жыццё Мадонны Лауры” і “На смерць Мадонны Лауры” (пачынаецца з канцоны ССLXIV). Яшчэ раз Петрарка звярнуўся да сваіх “песень” паміж 1359–1362 гадамі. У гэтым варыянце 215 вершаў; 174 складаюць першую частку, 41 – другую. Пятны варыянт зроблены у 1366–1367 гадах, шосты у 1367–1372, сёмы – 1373 год – гэта 263 вершы першай часткі і 103 – другой часткі, усяго 366 вершаў. У тым жа 1373 годзе паўстаў восьмы варыянт, і нарэшце апошні (аўтарызаваны) – так званы “Ватыканскі кодэкс”, стаў вядомы пасля смерці паэта ў 1374 годзе. Як бачна, Петрарка звяртаўся да сваёй вялікай кнігі, якая ўключае знакамiты санетарый, на працягу 38 гадоў, а гэта паказвае, што “Канцаньерэ” можна вызначыць, як твор жыцця паэта.

І хоць вершы падзяляюцца на два вялікія цыклы, названыя “На жыццё мадонны Лауры” і “На смерць мадонны Лауры”, тэматыка гэтых твораў датычыцца не толькі пакланення даме сэрца. Як слухна заўважае Н. Тамашэўскі:

Петрарка жыў інтарэсамі часу, не быў чужы і грамадскім жарсцам. Ён быў патрыётам. Італію ён любіў да шаленства. Яе беды і патрэбы былі яго ўласнымі, асабістымі. Таму ёсць мноства пацверджанняў. Адна з іх – найзнакаміцейшая канцона “Італія мая”. Запаветным імкненнем яго было бачыць Італію адзінай і магутнай. Колькі высілкаў ён прыклаў, каб спыніць братазабойчую вайну паміж Генуяй і Венецыяй...⁹

Тры санеты з “Кнігі песень” у літаратуразнаўстве атрымалі назву “Вавілонскія” – СХХХVII, СХХХVIII і СХХХIX. Скіраваны яны супраць папскай курыі, супраць распусных нораваў духавенства, неабмежаванай роскашы, прадажнасці, непатызму...

Безумоўна, у часы вострага сутыкнення Рэфармацыі і Контррэфармацыі – на пачатку XVII стагоддзя, калі былі зроблены пераклады

⁸ Н. Томашевский, *Петрарка и его “Книга песен”*, <http://mirpoezylit.ru/books/5839/5/>, дата доступу 28 студзеня 2014, с. 172–173.

⁹ Тамсама, с. 172.

СXXXVIII санета Франчэска Петраркі Мялеціем Сматрыцкім і Кшыштафам Краінскім, гэты твор гучаў надзвычай надзённа. Краінскі крытыкаваў каталіцызм з пункту гледжання пратэстантызму, а Сматрыцкі – з боку праваслаўя. Вядома, што “Трэнас”, куды быў уключаны пераклад СXXXVIII санета Петраркі, быў скіраваны супраць уніяцтва (грэка-каталіцтва). “Канцаньерэ” – “Кніга песень” вялікага італьянца неаднаразова перавыдавалася, і да пачатку XVII стагоддзя яна вытрымала 200 выданняў. Гэты паэтычны зборнік каментавалася вялікай колькасцю вучоных, натхніў многіх паэтаў на перайманне, быў крыніцай для цытавання і рэцэпцыі ва ўсёй Еўропе. Таму аўтарытэт Петраркі, які яшчэ ў свой час крытыкаваў папскі прастол, вядома ж, падмацоўваў антыкаталіцкія выпадкі К. Краінскага і М. Сматрыцкага. Першы выкарыстаў самыя гнеўныя, на яго думку, радкі з санета, нават эмацыйна ўзмацніў іх. Падобнае зрабіў і Сматрыцкі – падаўшы поўны пераклад на лацінскую мову, але ж на польскую мову ён пераклаў толькі 10 радкоў, пакінуў па-за ўвагаю “нязручныя” радкі, абарваўшы твор на адмоўнай сентэнцыі:

W ubóstwie fundowane, w pokorze, w czystości
Teraz wszystko to tłumisz rogiem swej twardości¹⁰.

Заканчэнне санета, дзе Рым параўноўваецца з распуснай дзеўкай, магчыма, з-за свайго манашаскага сану Мялеці Сматрыцкі апусціў – на перыяд выдання “Трэнаса” ён значыўся ў Віленскім брацтве. Пісьменнік-палеміст не стаў перакладаць і апошнія два радкі, дзе падаюцца разважанні лірычнага героя – у чым заключаецца выратаванне Рыму, і з жалем сцвярджаецца, што

...Constantin non torna...

...Канстанцін не вернецца...

Рэч у тым, што Петрарка, як шчыры каталік – верыў, што вяршэнства папскай улады на тэрыторыі заходняй Еўропы – законна, згодна з *Donatio Constantini* (*Канстанцінавым дарам*). Лічылася, што ўладу над заходняй часткай Рымскай імперыі перадаў папе рымскаму Сільвестру I імператар Канстанцін Вялікі, калі ў 330 годзе пераносіў сваю сталіцу ў Візантыю. У часы напісання гэтага санета яшчэ не была

¹⁰ У беднасці заснаванае, у пакоры і цнатлівасці,
Цяпер усё гэтае знішчаеш рогам сваёй цвёрдасці.

даказана несাপраўднасьць той граматы, складзенай у папскай канцылярыі недзе ў VII стагоддзі, па іншых звестках у другой палове VIII ці пачатку IX стагоддзя н. э. (Тое, што *Donatio Constantini* падробка, было выяўлена толькі ў 1440 годзе.) Таму, паводле лірычнага героя санета СХХХVIII “Кнігі песень”, папскую ўладу мог бы падвергнуць рэвізіі такі ж моцны ўладар, як Канстанцін Вялікі, які здолеў бы ўзняць веліч папскага прастола, ачысціць яго ад усяго злога. (Верагодна, Франчэска Петрарка меў на ўвазе імператара Свяшчэннай Рымскай імперыі Карла IV, з якім неаднаразова сустракаўся, выконваў дыпламатычныя місіі пры яго двары ў Празе, і спадзяваўся на яго ўплыў на папскую курыю. Аднак Карл IV больш надаваў увагі Цэнтральнай Еўропе, у прыватнасці Чэхіі, чым Італіі, таму Петрарка паступова расчараваўся ў гэтым уладары – “Канстанцін не вернецца...”).

І хоць у тэрцэтах гучаць песімістычныя ноты і, фактычна, адсутнічае ўсялякая надзея на змены, але ж – калі разглядаць гэтыя развагі ад супрацьлежнага, то намёк на магчымае рэфармаванне каталіцкага касцёла ў лепшы бок, усё ж такі, “між радкоў” прачытваецца. Магчыма гэтага і хацеў пазбегнуць Мялеціў Сматырскі.

Трэба адзначыць, што маніпуляцыя з гэтым санетам не спынілася і ў навейшы час. Гэтак у 1948 годзе ў СССР выйшла кніга “Поэты Возрождения” у перакладах Юрыя Вярхоўскага, у якой змешчаны гэты твор Франчэска Петраркі. Вось як ён гучыць:

Сонет СХХХVIII

Исток страданий, ярости притон,
 Храм ересей, начетчик кривосудам,
 Плач, вопль и стон вздымаешь гулом, гудом,
 Весь – ложь и зло; был Рим, стал Вавилон.
 Тюрьма – обманов кузня, где закон:
 Плодьясь, зло пухнет, мрет добро под спудом;
 Ад для живых; великим будет чудом,
 Христом самим коль будешь поражен.
 Построен в чистой бедности убогой,
 Рог на своих строителей вздымаешь
 Бесстыдной девкой; в чем же твой расчет?
 Или в разврате? Или в силе многой
 Богатств прибудных? Константина ль чаешь?
 Тебя спасет бедняк – его народ¹¹.

¹¹ Ю. Верховский, *Переводы*. <http://www.vekperevoda.com/1855/verkhov.htm>, дата доступу 15/01/13.

Пераклад вельмі прэтэнцыёзны, і месцамі абсурдны, напрыклад, што азначае гэты сказ: *Рог на своих строителей вздымаешь бесстыдной девкой*. І вельмі здзіўляе заключны радок, у якім знянацку ўзнікае рэвалюцыйны пафас і праоцтва сацыялістычнай рэвалюцыі:

Тебя спасет бедняк – его народ.

Здавалася б – якое вольнае стаўленне да арыгіналу. А дакладней у гэтым праступае хлуслівае і падступнае стаўленне да чытачоў.

У прадмове да кнігі А. Джывелегаў сцвярджае, што ў санетах і канцонах Петраркі *грымязь баявыя фанфары, скіраваныя супраць аскетычнага светасузірання Сярэднявечча*¹². Напэўна, без такой прадмовы наўрад ці магла быць выдадзена гэтая кніга, бо літаратура тады адыгрывала ідэалагічную ролю, усе пісьменнікі былі падзелены на прагрэсіўных і рэакцыйных. Франческа Петрарку ў Савецкім Саюзе пашанцавала: яго залічылі да першых.

Пераклад на рускую мову – мову інтэрнацыянальных зносін у СССР – аўтаматычна рабіўся ўзорным для перакладчыкаў на іншыя мовы. Такі ўплыў будучы адчуваць на сабе і перакладчыкі санетаў. Напрыклад, славуця пераклады санетаў У. Шэкспіра на рускую мову, выкананыя С. Маршаком, сталі асновай для пераймання перакладчыкамі з СССР і СНД наступных пакаленняў.

Што датычыць санета СХХХVIII Петраркі, то яго пераклад на беларускую мову з'явіўся ў 2011 годзе. Тады быў выдадзены том паэзіі “Новае жыццё” Дантэ Аліг’еры і “Кніга Песень” Франческа Петраркі ў перакладзе Уладзіміра Скарынкіна. У яго перастварэнні санет прадстаўлены наступным чынам:

СХХХVIII

Нянавісці змяшчальня, мук фантан,
 Сток рознай ерасі, выток нажывы!
 Не Рым ты зараз – Вавілон фальшывы,
 Што сее ачмурэнне і дурман.

Ты кузня, дзе ў кайданы шарлатан
 Закоўвае высокія парывы.
 Ты пекла для жывых. Як справядлівы
 Хрыстос дагэтуль церпіць твой падман?

¹² Тамсама.

Ты створана пакорлівай галотай
 З апосталамі праведнага Сына,
 Якіх рагамі хочаш забадаць.

Злом нажываюцца, а не работай
 І сёння параджэнцы Канстанціна.
 Няхай у пекле ўсе яны згараць¹³.

Невядома, ці бачыў Уладзімір Скарынкін пераклад Мялеція Смарыцкага, але яго ўзнаўленне СХХХVІІІ санета Франчэска Петраркі пераклікаецца з перакладам аўтара “Трэнаса”. Напрыклад, радок, дзе гаворыцца пра тое, што Рым (маецца на ўвазе рымска-каталіцкая царква), заснаваная *цнатлівай і сціплай беднатою*, перакладаецца, як – *створана пакорлівай галотай* (Скарынкін), *У беднасці заснаванае, у пакоры і цнатлівасці* (Смарыцкі), звяртае на сябе ўвагу менавіта словы вытворныя ад “*пакорнасці*”... Таксама ў перакладзе сучаснага літаратара, як і ў даўнейшага, адсутнічае тое рэзкае на слых параўнанне Рыму з бессаромнай блудніцай. Магчыма, у гэтым крыецца чыста беларуская сарамяжлівасць?

А вось з перакладам савецкага часу беларускае перастварэнне лучыць сацыяльны падтэкст, тут гучаць выкрывальніцкія і настаўленчыя фразы:

Злом нажываюцца, а не работай
 І сёння параджэнцы Канстанціна.

А падсумоўвае санет не разважанне пра будучае царквы, а прасталінейны праклён:

Няхай у пекле ўсе яны згараць.

Хаця ў арыгінале санет заканчваецца роздумам – *але прыме іх сумны свет, што стварае іх*.

Сумны свет – гэта, відавочна, пекла. *Яны* – тыя, што чыстую царкву, *заснаваную ў цнатлівай і сціплай беднаце*, збэсцілі праз свае грахоўныя жарсці, што адпачатку былі ў іх натуры, і таму *яны* вартыя пекла. Фактычна перад намі вобраз заганнага кола – тое, што ад пекла, вернецца ў пекла. І гэтае заганнае кола, магчыма, змога разарваць толькі моцная зямная асоба, падобная Канстанціну, але ці

¹³ А. Дантэ, *Новае жыццё*. Ф. Петрарка, *Кніга песень*, пер. з іт. Уладзіміра Скарынкіна, Мінск 2011, с. 159.

знойдзеца яна? Ці толькі чакаць гневу самога Хрыста (*цудам было, калі б Хрыстос не разгневаўся б на вас у рэшце рэшт*).

У перастварэнні У. Скарынкіна зусім незразумела, хто *яны* такія. Перакладчык называе іх “параджэнцы Канстанціна”. Аднак у Петраркі Канстанцін, наадварот, закліканы рэфармаваць царкву, як гэта было стагоддзямі раней – аддаць прастол сумленным вернікам. Паводле легенды, менавіта яны, тагачасныя адданыя хрысціяне, на якіх і ў часы Канстанціна былі ганенні, вылечылі імператара ад праказы. І перад смерцю імператар увераваў у Хрыста, “перарадзіўся” ў шчырага верніка. Таму, фактычна, выкарыстоўваючы лексіку дадзенага перастварэння можна сказаць, што сам Канстанцін быў іх “параджэнец”.

Навідавоку ў пераклад закралася сэнсавая памылка, бо выкрываць, паводле арыгіналу, варта тых, хто адступіў ад прынцыпаў, якімі кіраваўся Канстанцін – “адступнікаў” Канстанціна, а не “параджэнцаў”.

Акрамя таго ў пачатку тэксту Уладзіміра Скарынкіна ўжыта празмерная колькасць слоў, што азначаюць “крыніцу”, хаця ў арыгінале толькі адно – *fontana* – і азначае “выток”.

Простыя і трапныя параўнанні, якія Петрарка пералічвае адно за адным:

Выток смутку, дом гневу,
Школа памылак і храм ерасі...

У беларускім перастварэнні заблытваюцца:

Нянавісці змяшчальня, мук фантан,
Сток рознай ерасі, выток нажывы!

Узнікае цалкам прыдуманая малюнак пачварнага вадзянога млына, калі са стоку ерасі выходзіць выток нажывы. Магчыма, Уладзімір Скарынкін не хацеў з пэўных уласных меркаванняў паўтараць моцны і знішчальны аўтарскі аксюмаран *храм ерасі*? Таксама цалкам згублена яскравае значэнне – *школа памылак* (бо Петрарка цікавіўся навукай і цудоўна разумеў наколькі царкоўнікі яе вульгарызуюць). Ужо ў самым першым радку страчаны настрой санета, а перажыванні лірычнага героя – адначасова і слёзы, і гнеў – *выток (крыніца) смутку і дом гневу* падмяняюцца рэзкім і ваяўнічым воклічам – *нянавісці змяшчальня*, а акцэнт змяшчаецца на метафару – *фантан мук* – што падаецца штучным надуманым вобразам, карціну якога нават цяжка ўявіць.

Заслугай беларускага перакладчыка з'яўляецца дакладнае ўзнаўленне формы санета. І ўсё ж такі, неабходна адзначыць, што гэтаму перастварэнню бракуе ашчаднага стаўлення да слоў аўтара, калі перакладчык спрабуе не перадаць знаходкі і тропы, змешчаныя ў арыгінале, а прапануе падобныя, прыблізныя, паралельныя, як бы саборнічаючы з вялікім папярэднікам.

Такая тэндэнцыя была характэрна для перакладаў на беларускую мову ў сярэдзіне – другой палове ХХ стагоддзя. Яскравым прыкладам гэтага шляху перакладу з'яўляецца пераклад Язэпа Семяжона паэмы Адама Міцкевіча “Пан Тадэвуш”, у якім тэкст перастварэння атрымаўся на трэць большы за арыгінальны з дадатковымі вобразамі, апісаннямі, разважаннямі і выразамі, не характэрнымі аўтару. Адгалоскі такой тэндэнцыі заўважныя ў перакладзе СХХХVIII санета Франчэска Петраркі, выкананага Уладзімірам Скарынкіным.

STRESZCZENIE

UWAGI NA TEMAT TŁUMACZEŃ 138 SONETU FRANCESCO PETRARKI NA BIAŁORUSI

W artykule omówiono pierwszy w literackiej tradycji Białorusi przekład sonetu. Przeprowadzono analizę literaturoznawczą przekładu 138 sonetu Francesco Petrarki dokonanego przez Meletiusa Smotryckiego na język łaciński i język polski. Przedstawiono analizę porównawczą tłumaczeń

Krzysztofa Kraińskiego (przekład na język łaciński i język polski), Jurijsa Wierchowskiego (przekład na język rosyjski), Uładzimira Skarynkina (przekład na język białoruski). Wskazano na cechy wspólne i odejścia od oryginału. Zwrócono uwagę na manipulację w sferze znaczeniowej tekstu. Tłumacze (w wyniku cenzury lub samocenzury) osiągają zamierzony efekt propagandy własnych lub przytoczonych poglądów stosując szczególnie semantyczne wyrażenia synonimicznych, hiperbolizację i rozstawienie akcentów. Jednocześnie obraz autorski i stylistyka zostają zniwelowane.

Słowa kluczowe: Sonet, Francesco Petrarca, Melecjusz Smotrycki, Kszysztof Kraiński, Jurijs Wierchowski, Uładzimir Skarynkin, przekład literacki, analiza literacka, analiza porównawcza.

S U M M A R Y

REMARKS ON THE TRANSLATIONS OF FRANCESCO PETRARCH'S
SONNET 138

The first translation of sonnet in Belarusian literary tradition is discussed. The author of the article analyzes the translation of Francesco Petrarch's Sonnet 138 made by Meletius Smotrytsky (into Latin and Polish). Contrastive analysis of the translations made by Krzysztof Kraiński (into Latin and Polish), Yuriy Vierkhovskiy (into Russian), Uladzimir Skarynkin (into Belarusian) is suggested. Mutual and contrastive features as well as manipulation in semantic content of the original text have been revealed. Translators (as a result of self-censorship and censorship) achieve an effect of propaganda of their opinions and opinions of others using nuances in the semantics of synonymous expressions, hyperbolization and accent positioning. Authors' images, reflections and stylistics have been eliminated.

Key words: Sonnet, Petrarch, Meletius Smotrytsky, Kszysztof Kraiński, Yuriy Vierkhovski, Uladzimir Skarynkin, literary translation, literary analysis, comparative analysis.